

تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

و تبیین اهداف، اصول و روش‌های تربیتی آنها

حمید ناصری *، سیاوش نصرت پناه^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۳۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۹

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست و هفتم، شماره ۱۰۲، تابستان ۱۴۰۲

20.1001.1.1735501.1403.27.102.3

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی و احصاء تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) انجام پذیرفته است و از نظر هدف جزء پژوهش‌های کاربردی و از نظر روش، کیفی مبتنی بر روش تحلیل محتوا و از نظر روش گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای است. جامعه آماری شامل مجموعه بیانات و فرامین امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشد. ابزار و رویکرد پژوهش، در راستای هدف‌های پژوهش و متناسب با آنها به صورت توصیفی و با شیوه‌ی تحلیل محتوا می‌باشد. یافته‌های پژوهش با استفاده از روش تکوین استقرایی نشان می‌دهد که تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، دارای ۳ مقوله اصلی شامل: اهداف، اصول و روش‌ها و ۱۷ مقوله فرعی نهایی شامل: اهداف (افزایش رضایت و لقای پروردگار، تقویت غیرت، ابتکار و پشتکار، ایجاد روح اتحاد، همدلی و محبت، پرستش خدا (تقویت ایمان)، تقویت عزت‌نفس و بصیرت‌افزایی)، اصول (عدالت‌گستری و عدم وابستگی، جهاد با نفس و دیانت، دفاع از آرمان‌ها، اتحاد و تعاون و توکل بر خدا) و روش‌ها (تربیت جسمانی، تربیت اخلاقی، تربیت معنوی، تربیت روحی و روانی، تربیت اجتماعی و تربیت نظامی و امنیتی) می‌باشد.

واژگان کلیدی:

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، نظامیان، تعلیم و تربیت، اهداف، اصول و روش‌ها.

^۱ مربی، گروه تعلیم و تربیت اسلامی، دانشکده فرهنگی و اجتماعی، دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)، تهران، ایران (نویسنده مسئول) Hamidnasery61@gmail.com

^۲ دانشیار، گروه تعلیم و تربیت اسلامی، دانشکده فرهنگی و اجتماعی، دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام)، تهران، ایران siavashnosrat@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسأله

۱-۱- مقدمه موضوع

انسان اولش یک حیوانی است، بدتر از حیوانات. اگر سرخود باشد انسان، همین طور بار بیاید، هیچ حیوانی مثل انسان نیست در اینکه در شهوت، در درندگی، در شیطنت. حیوانات دیگر حدود شیطنتشان محدود است. حدود شهواتشان محدود است. حدود آن سبعیتشان. انسان چون یک موجودی است که به حسب خلقت از همه موجودات بالاتر هست. محدود نیست، نه شهواتش محدود است که با یک حد خاصی بسازد، یکی، دوتا، ده تا صدتا و نه طمعش محدود است که به یک کشور، دو کشور، ده کشور اکتفا کند. انبیاء آمدند محدودش کردند؛ یعنی مهارش کردند. این حیوان افسارگسیخته که به هیچ حدی از حدود محدود نیست، اگر آزاد بگذارند و این را تربیتش نکنند افسارگسیخته است. به طوری که همه چیز را برای خودش می‌خواهد و همه کس را فدای خودش می‌خواهد. انبیاء آمدند که این افسارگسیخته را مهارش کنند و بیاورند تحت ضوابط و بعد از اینکه آن مهار شد، راهنمایش بدهند برای اینکه تربیت بشود، یک تربیتی که برسد به آن کمالاتی که تا آخر برای او سعادت است (صحیفه نور جلد ۱۱ صفحه ۱۲۴).

اساس عالم بر تربیت انسان است. انسان عصاره همه موجودات و فشرده‌ی تمام عالم است و انبیاء آمده‌اند برای این که این عصاره‌ی بالقوه را بالفعل کنند و انسان یک موجود الهی بشود و انسان تا در میدان تعلیم و تربیت گام نهد، توانایی‌هایش از مرحله نهان و نهفته به مرحله فعلیت و شکوفایی نمی‌رسد و از سیر حرکت تکاملی محروم می‌ماند. لذا در این میدان وسیع، داشتن مربی و راهبری مصلح و توانا که خود عمری در راه فراگیری علم و کسب فضایل طی کرده باشد و مهم‌تر آنکه در درک مفاهیم و حیانی و تطبیق آن بر مصادیق عصر کنونی توانایی لازم را داشته باشد، ضروری است. به همین سبب، در این پژوهش از نظام تربیتی و دیدگاه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورد تعلیم و تربیت نظامیان، به‌عنوان مربی بزرگ و معلم نمونه‌ای که با دریافتی عمیق و ژرف از مبانی تعلیم و تربیت الهی به دنبال تربیت نسل انقلابی و به فعلیت و شکوفایی این موجود الهی می‌باشد، در حد وسع خود پرداخته‌ایم. لازم به ذکر است اهمیت آشنایی با دیدگاه‌ها و رهنمودهای حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این زمینه نه فقط از آن رو که ایشان مسئولیت هدایت و رهبری ایران اسلامی و فرماندهی کل قوا را بر عهده دارند، بلکه علاوه بر آن، از دیرباز به عنوان صاحب‌نظری ژرف‌اندیش در این عرصه معروف و همواره به شأن معلمی پایبند بوده و عنایت

ویژه دارد و یکی از ابعاد فکری معظم له که از بنیادی‌ترین رویکردهای ایشان می‌باشد، همین مقوله تعلیم و تربیت می‌باشد، از همین‌رو حضرت امام (ع) در هنگام انتصاب ایشان به امامت جمعه تهران با عنوان «معلمی آموزنده و راهنمایی دلسوز انقلاب» از او نام می‌برد. فلذا به کار بستن رهنمودها و دیدگاه‌های ایشان در مورد تعلیم و تربیت نظامیان منجر به عمل نمودن به وظیفه شرعی در مسیر رشد و تعالی به عنوان یک انسان الهی، فائق آمدن بر تمامی مسائل و مشکلات به وجود آمده و پیش‌رو و دست یافتن به اهداف واقعی اسلام از دفاع، جنگ، جهاد و نظامی‌گری که همانا رسیدن به قرب الهی و سعادت خود و جامعه و برقراری امنیت و عدالت هست، می‌گردد.

۱-۲- ضرورت موضوع

تاکنون پژوهشی در خصوص تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به صورت یکجا و با هم بررسی و احصاء نشده است و انجام چنین پژوهشی به‌عنوان یک طرح جدید و نو برای دستیابی به نظام جامع تعلیم و تربیتی نظامیان را بیشتر نمایان می‌کند همچنین در این اوضاع نابسامان یک نظام تعلیم و تربیت کارآمد به‌خصوص برای نظامیان بر اساس تفکرات صاحب‌نظران و اندیشمندان اسلامی به‌ویژه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) لازم و ضروری است و با انجام این پژوهش در امر تربیت نظامیان تراز انقلاب اسلامی، اجرای سیاست‌ها و هدف‌های تربیتی به‌صورت متمرکز و نهادینه اعمال و رشد و تعالی و ارتقاء مجموعه‌های آموزشی و تربیتی تحت امر ستاد کل نیروهای مسلح جهت تربیت نظامیان در تراز انقلاب اسلامی حاصل خواهد شد.

۱-۳- اهمیت موضوع

تربیت صحیح، یک نظامی را می‌تواند به مجاهدت و وادی نور برساند و از طاغوت و ظلمات دور سازد و این، وابسته به این مهم است که شیطان را ولی خود قرار دهند یا پروردگار متعال را (سوره بقره/۲۵۷).
سعادت یا شقاوت انسان در گرو تربیت و تعالی شخصیت است. هویت یک انسان بین دو بی‌نهایت قرار دارد. طیفی نامتناهی که از یک‌سو به سعادت و از سوی دیگر به شقاوت ختم می‌گردد و یک نظامی می‌تواند مجاهد و آراسته به صفات الهی باشد یا از اولیای طاغوت و در مسیر ظلمت و ظلم قرار گیرد. داوطلبی که شغل نظامی را می‌پذیرد، در ابتدا ضعیف و ناتوان است؛ لکن در بستر آموزش و پرورش قابلیت رشد، ارتقاء و تربیت‌پذیری می‌یابد و

چنانچه این تربیت، الهی و مبتنی بر قرآن و عترت نباشد، چه بسا به موجودی خطرناک و سرخود تبدیل گردد (رشیدزاده، ۱۳۸۹، ۶).

هنر تربیت غیر از علم تربیت است. تحمل فشار تعلیم، نیازمند ترغیب دل و ترویج زیبایی‌ها در محیطی طبیعی و منطبق با احوال و نشاط درونی است. اعمال فشارها و تهدیدها نیازمند تفهیم و حرکت از ساده و سهل به سختی و صعب است و این مهم در تربیت نظامیان برای به ثمر نشستن بذره‌های رشد و شکوفایی و پرورش با آماده‌سازی دل‌ها و مستعدسازی احوال، ضرورتی است که نیازمند شناخت، تعهد، هنرمندی و لحاظ ظرافت‌ها و دقایق است (همان، ۲۶).

در صورت انجام این پژوهش، نتایج و فواید زیر حاصل خواهد شد:

- ۱- بررسی، احصاء و تشریح اندیشه‌های تعلیم و تربیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) برای همه نیروهای نظامی به ویژه فرماندهان، مربیان، فراگیران و ... در مراکز آموزشی به صورت علمی، عملی و مصداقی انجام خواهد شد.
- ۲- رفتار مجموعه‌های تربیتی و آموزشی چه در بیان و چه در اجراء مشترک و بهینه و در مسیر واقعی خودشان قرار خواهند گرفت (ایجاد یک نظام تربیتی جامع و کامل).
- ۳- مأموریت و هدف ذاتی مراکز آموزشی و نهادهای نیروهای مسلح در تبعیت از اندیشه‌های تعلیم و تربیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) قرار خواهد گرفت.
- ۴- برنامه‌ریزی و اجرای متمرکز و نهادینه کردن شاخص‌های تعلیم و تربیت نظامیان در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی نیروهای مسلح در اولویت قرار می‌گیرد.
- ۵- منجر به تربیت صحیح نیروهای نظامی مؤمن، متعهد، طراز انقلاب و دارای عزت‌نفس، شجاعت و روحیه انقلابی و باعث تغییر نگرش، بینش، دانش و رفتار، ایجاد انضباط، وفاداری، بصیرت و شهادت‌طلبی نظامیان می‌شود.
- ۶- باعث ایجاد اراده مقاومت و نظام فرماندهی پایمند به ارزش‌های اخلاق اسلامی و اقتدار و به فرسایش و نابودی کشاندن دشمنان زورگو و خنثی‌سازی تلاش‌های همه‌جانبه و پرهزینه دشمنان می‌گردد.
- ۷- باعث آشنا شدن همه نظامیان با آموزه‌های اسلامی و دینی و ملاک و معیار سنجش و عملکرد نظامیان با آموزه‌های دینی خواهد شد.

۸- پی بردن به تفاوت سایر مکاتب در زمینه تعلیم و تربیت نظامیان و اهداف، اصول و روش‌های تربیتی با دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) (که همان دیدگاه اسلام و قرآن می‌باشد).

۱-۴- مساله اصلی

دشمنان نظام اسلامی، قدرت نرم را مقدم بر قدرت سخت قرار داده‌اند و درصدد هستند تا با از بین بردن ایمان، اراده مقاومت و روحیه شهادت‌طلبی و ... قدرت دفاعی جمهوری اسلامی ایران را بی‌خاصیت و نابود نمایند که بر این اساس نظام جمهوری اسلامی با خطرناک‌ترین شکل تهدید مواجه است و بایستی برای مقابله با آن چاره‌اندیشی نمود. در راستای این مسئولیت مهم، تعلیم و تربیت نظامیان، اساسی‌ترین متغیرهای اثربخش در انجام رسالت تربیت محسوب می‌گردد که می‌تواند نظام جمهوری اسلامی ایران را در مسیر انقلاب موفق نماید. فرد نظامی که گردنبد مروارید دانه دین و بندگی خالق متعال را بر گردن آویخته برای پیمودن راه سعادت و بندگی که جز در پرتو تربیت صحیح اسلامی به مدال افتخار عبودیت و تسلیم نائل نمی‌آید، احتیاج دارد به الگوهای مطمئن عملی و پیروی از یک منبعی که اتقان کامل داشته باشد و تمامی انسان‌های صاحب تعقل و تفکر و منطق و ولایی آن را به‌عنوان یک سند معتبر و قابل‌قبول و بدون عیب و اشکال بدانند تا با نصب‌العین قراردادن دیدگاه‌ها و سیره‌ی عملی ایشان، هم راه صحیح بندگی و سعادت را بی‌یامد و هم در این وادی سریع‌تر گام نهد و سریع‌تر به مقصد نائل آید؛ بنابراین تنها مرجعی که ولایت و رهبری بر همگان دارد و به‌عنوان معلمی بزرگ و رهبری فقیه که سخنان و رهنمودهای تربیتی اصیلی دارند و هیچ شک و شبهه‌ای در بیانات آن راه ندارد، بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشد که به تمامی ابعاد و جنبه‌های رشد و تربیت نظامیان توجه نموده و مسیر را برای آنان مشخص نموده است. تاکنون هیچ کسی در مورد تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و بررسی و احصاء اهداف، اصول و روش‌های تربیتی‌شان صحبت و پژوهشی انجام نداده و یک نظام جامع تعلیم و تربیت برای نظامیان تدوین نگردیده و بعضاً به‌صورت پراکنده پژوهش‌هایی انجام شده است. فلذا تحلیل، بررسی و احصاء تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و بررسی و احصاء اهداف، اصول و روش‌های تربیتی نظامیان با استفاده از بیانات و فرآمین ایشان و لزوم نظام تربیتی و معنوی تمام انسان‌ها و به‌خصوص نیروهای نظامی از موضوعات مهمی است که باید

مورد توجه تک تک نیروهای نظامی، انتظامی، نهادها و سازمان‌های نظامی و مراکز و دانشگاه‌ها و نهادهای آموزشی و تربیتی در نیروهای مسلح قرار گرفته و تمامی برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌ها و راهبردها و اقدامات عملی و شیوه‌های تربیتی نظامیان بر مبنای آن، صورت پذیرد تا نظامیان به‌عنوان موجودی هدفمند و اندیشه‌ورز به اهداف و آرمان‌های خود دست‌یافته و قله‌ی رفیع سعادت مطلوب خویش را فتح و بتوانند حتی در سخت‌ترین و خشن‌ترین بعد زندگی انسان یعنی در میدان جنگ و نبرد با دشمن (جنگ سخت) و جنگ نرم به وظایف دینی و شرعی خود عمل و از حدود الهی تعدی ننمایند. از این‌رو در این پژوهش محقق به دنبال پاسخگویی به این سؤال اصلی است که تعلیم و تربیت نظامیان در بیانات و سخنرانی‌ها و فرامین امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدام‌اند؟ و اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان از منظر معظم له کدام‌اند؟

۱-۵- اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش:

بررسی و احصاء تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

اهداف فرعی پژوهش:

بررسی و احصاء اهداف تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی).

بررسی و احصاء اصول تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی).

بررسی و احصاء روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی).

سؤال‌های پژوهش

سؤال اصلی پژوهش:

تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدامند؟

سؤال‌های فرعی پژوهش:

اهداف تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدامند؟

اصول تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدام‌اند؟

روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدام‌اند؟

۲- ادبیات موضوع و پیشینه

۲-۱- ادبیات نظری (چارچوب نظری، مبانی نظری، نظریه‌ها و...)

۲-۱-۱- مفهوم‌شناسی تعلیم

تعلیم^۱ یک کلمه عربی و فعل متعدی و به معنای آموختن، آموزانیدن، کسی را چیزی آموختن است. در فارسی معادل واژه آموزش و از ماده‌ی علم به معنای آموزش و یاد دادن است. (راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ۵۸۰).

علی‌اکبر سیف در تعریف تعلیم گفته است: تعلیم عبارت است از فعالیت‌هایی که به منظور ایجاد یادگیری، در یادگیرنده از جانب معلم طرح‌ریزی می‌شود و به صورت کنش متقابل جریان می‌یابد (سیف، روان‌شناسی پرورشی، ۱۴۰۰، ص ۱۴).

۲-۱-۲- مفهوم‌شناسی تربیت

واژه «تربیت» عربی است و به معانی متعددی چون «حضانت»، «اصلاح»، «تدبیر»، «تمیم»، «تکمیل»، «تأدیب»، «تغذیه نمودن»، «رشد و نمو کردن» و «تهذیب نمودن» به کار رفته است. دهخدا در لغت‌نامه خویش مفاهیم: پروراندن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن، پروردن کودک تا هنگام بالغ شدن را برای معنی تربیت بکار گرفته است (دهخدا، ۱۳۷۲، ج ۱۴، ذیل واژه تربیت). «پرسش درباره [مسائلی چون] ماهیت، محتوا و فایده فلسفه تعلیم و تربیت، پرسشی نیست که درون فلسفه تعلیم و تربیت پدید آید، بلکه پرسشی است که درباره فلسفه تعلیم و تربیت مطرح می‌شود؛ در نتیجه، این پرسش، مستلزم تفکر فلسفی درباره فلسفه تعلیم و تربیت است، نه درباره تعلیم و تربیت؛ به همین جهت، به متافلسفه تعلیم و تربیت، یعنی به فلسفه فلسفه تعلیم و تربیت مربوط می‌شود» (Ducasse, 1956, P. 169) یک راه برای مرتبط ساختن فلسفه و تعلیم و تربیت این اندیشه بود که فلسفه، یک مبنا یا مطالعه اساسی است که فلسفه تعلیم و تربیت از آن استنتاج می‌شود (Chambliss, 1996, P. 471)

وضعیت گذشته و حال رشته فلسفه تعلیم و تربیت در گستره‌ای جهانی و ملی نشان می‌دهد که سیر تحولات این رشته در جهان بسیار سریع و همراه با رشد و توسعه‌ای فزاینده بوده و کشور ما در حال گذر از مرحله‌ای پیش - تاریخی است. بخش اعظم تلاش پژوهشگران فلسفه تعلیم و تربیت در ایران معطوف به این شده است که اهمیت این رشته را به

^۱- Instruction or Teaching

معلمان نشان دهند، صرفاً به این دلیل که فلسفه تعلیم و تربیت مستقیماً به عملکرد تربیت‌معلمان مربوط می‌شود. تحلیل آثار پیشگامان این رشته و مجموعه دیگر آثار تألیفی در فلسفه تعلیم و تربیت ایران مؤید این وضعیت است. همچنین، جریان فکری حاکم بر پژوهش‌های مربوط به فلسفه تعلیم و تربیت در ایران تا اندازه‌ای تابع جریان فکری بین‌المللی است که تا حدود سه دهه گذشته در مغرب زمین رایج بوده است. (Siegel, 1981).

علامه جعفری تربیت را نوعی انتقال می‌داند؛ اما نه انتقال علم، بلکه انتقال خود فرد، یعنی کودک و نوجوان و حتی شخص میان‌سال و بزرگسال از حیات طبیعی محض به حیات معقول منتقل شود. تربیت جریانی است که در آن نسل بزرگ‌تر می‌خواهد، قدرت آگاهی نسل کوچک‌تر را در زمینه جهان‌شناسی، انسان‌شناسی، مناسبات اقتصادی و سیاسی تکامل و گسترش دهد و از طریق پرورش قدرت تفکر در افراد آن‌ها را برای برخورد به مسائل آماده سازد. مراد از تربیت، از آهن ماشین ساختن و از بشر آدم آفریدن است (علامه جعفری، ۱۵۴).

۲-۱-۳- مفهوم‌شناسی اهداف

هدف که در لغت به معنای نشانه تیر است در محاورات عرفی به نتیجه کار اختیاری گفته می‌شود که فاعل مختار از آغاز در نظر می‌گیرد و کار را برای رسیدن به آن انجام می‌دهد به طوری که اگر نتیجه کار منظور نباشد کار انجام نمی‌گیرد. اهداف تعلیم و تربیت، مقاصد و غایاتی است که متربی باید به آن‌ها نایل شود. از این‌رو، تعیین هدف‌های آموزش و پرورش، از مسائل مهم فلسفه تعلیم و تربیت است و فیلسوفان تربیتی هر یک بر اساس شناخت خاص خود از انسان و نیازهای او به بیان اهداف و غایت تعلیم و تربیت پرداخته‌اند (شکوهی، ۱۳۸۵، ۱۱۶).

۲-۱-۴- سطوح اهداف تربیتی

ملکی (۱۳۷۸) اهداف تربیتی را به چهار سطح، اهداف آرمانی^۱ (غایی)، اهداف کلی^۲، اهداف فرعی^۳ (واسطه‌ای) و اهداف عینی^۴ (رفتاری) تقسیم می‌کند (شکل شماره ۱):

-
- ۱- Aims
  - ۲- Goals
  - ۳- Targets
  - ۴- Objectives

❖ اهداف آرمانی (غائی):

اهداف آرمانی، هدف‌های کلان، وسیع و زمان‌بر بوده و معمولاً در حوزه فعالیت سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان اجتماعی، جامعه‌شناسان و فیلسوفان قرار دارند. هدف غایی تربیت در هر مکتبی از مبانی انسان‌شناسی آن مکتب و از کمال مطلوبی که آن مکتب برای انسان در نظر گرفته، سرچشمه می‌گیرد و جهت‌گیری تمام فعالیت‌های تربیتی بایستی برای دستیابی به این کمال مطلوب پیش‌بینی و تنظیم گردد. در خلقت و آفرینش انسان دو هدف قابل تصور است، یکی هدف متوسط؛ که خلقت برای عبادت و بندگی خداست، قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون» (الذاریات: ۵۶) «و جن و انس را نیافریدم مگر برای پرستش و بندگی خودم» و دیگری، هدف آرمانی (غایی) که رسیدن به مبدأ نور هستی است، یعنی منتهی‌الیه سیر مخلوقات، قرب و نزدیکی و اتصاف به صفات خداوند متعال است «و أن الی ربک المنتهی» (نجم: ۴۲) «و انتهای سیر انسان به سوی پروردگار است» پس هدف غایی خلقت انسان رسیدن به کمال و قرب الی‌الله است.

❖ اهداف کلی:

منظور از اهداف کلی یک سری غایت‌های کلی است که نسبت به هدف غایی وسعت و محدوده کمتری داشته و در سطح پایین‌تری از هدف آرمانی قرار می‌گیرند، این اهداف حد واسط بین هدف غایی و اهداف فرعی قرار داشته و معمولاً مورد استفاده برنامه‌ریزان امر تربیت قرار می‌گیرند. هدف‌های کلی مسیر حرکت انسان را تا حدود زیادی مشخص‌تر و روشن‌تر می‌کنند و مجموعه‌ای از اهداف را تشکیل می‌دهند که از به هم پیوستن آن‌ها پیکره هدف غایی ساخته می‌شود، از طرف دیگر، هر هدف کلی خود، در بردارنده چندین هدف فرعی است.

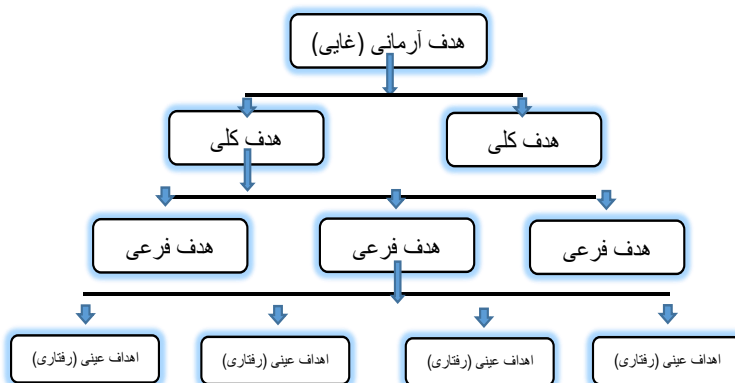
❖ اهداف فرعی (واسطه‌ای):

اهداف فرعی، اهدافی برگرفته از اهداف کلی است که بیانگر جزئیات بیشتر و دقیق‌تری از هر یک از اهداف کلی خواهد بود.

❖ اهداف عینی (رفتاری):

اهداف رفتاری به هدف‌هایی گفته می‌شود که مقاصد تربیتی را بر حسب عملکرد یا رفتار قابل مشاهده در متربیان بیان می‌کند، هدف‌های رفتاری به مربیان کمک می‌کند که انتظارات خود را به‌طور دقیق برای متربیان مشخص نمایند.

شکل شماره ۱؛ سطوح اهداف تربیت

مفهوم‌شناسی اصول

اصل در لغت، به معنای ریشه، مبدأ، منبع و سرچشمه، اساس، جوهر، ذات، سرشت، کنه، لب، مایه، منشأ، طبیعت، عین، فطرت، بیخ، بن، شالوده، بنیاد، قاعده و قانون است (عمید، ۱۳۹۹).

در هر علمی اعم از علوم نظری و یا عملی، هرگاه سخن از اصل به میان آید اصل در همان حوزه تعریف خواهد شد. مثلاً در علوم چون علوم تربیتی اصل باید متناسب با ویژگی این دسته از علوم معنا شود، زیرا علوم کاربردی در پی ایجاد تغییرات مطلوب در عرصه‌های مختلف هستند، به خلاف علوم نظری که صرفاً به انباشتن علوم و دانش‌ها می‌پردازند؛ بنابراین اصول در چنین علمی اساساً قاعده عامی خواهند بود که می‌توان از آن‌ها به عنوان یک دستورالعمل کلی یاد کرد، به عبارت دیگر می‌توان گفت: اصل در علوم کاربردی به صورت قضیه‌ای بیان می‌شود که حاوی «باید» است، به خلاف علوم نظری و تجربی که به شکل قضیه‌ای است که در آن واژه «است» بکار می‌رود (عابدی، ۱۳۷۳، ۳۵).

مفهوم‌شناسی روش

روش که در لغت به معنای قاعده، قانون، طریقه، شیوه، اسلوب، سبک و منوال آمده است، ناظر به پیمودن مسیری برای رسیدن به هدفی است. به همین مناسبت، در علوم نظری، روش به راه یا قاعده‌ای اطلاق می‌شود که برای کشف حقیقت به کار می‌رود و در علوم

عملی، مانند اخلاق، سیاست و تعلیم و تربیت به راهی که برای رسیدن به هدف عملی اتخاذ می‌شود.

پیشینه پژوهش

(جدول شماره ۱)

نویسندگان (سال پژوهش)	عنوان پژوهش	یافته‌های پژوهش
میرزایی و نوروزی (۱۳۹۴)	تحلیلی بر مؤلفه‌های تربیت اخلاقی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پرداخته است که شامل موارد ذیل است: ۱- هدف (شامل: رستگاری و سعادت). ۲- تربیت اخلاقی در جبهه‌های گوناگون (شامل جبهه‌های: سیاست، اجتماع، اقتصاد). ۳- تربیت اخلاقی (مبتنی بر معرفت و شناخت). ۴. تجلی تربیت اخلاقی در رفتار (شامل: عدالت و اخلاق، پرهیز از قول به غیر علم، اخلاق و گمنامی، آرمان خواهی و آرمان گرایی، اخلاق و ولایت‌پذیری، مسئولیت‌پذیری).
سلمانی (۱۳۹۶)	شایستگی‌های مربی در زمینه تعلیم و تربیت با رویکرد جهادی	اشاره می‌کند که یکی از دغدغه‌های اساسی در روند تربیت به عامل تربیت‌کننده و به عبارتی مربی که باید متربی را تربیت نماید اشاره دارد و این مربی باید دارای اصول و ویژگی‌های خاصی باشد تا بتواند به وظیفه آموزش و تربیت به‌طور توأمان عمل نماید. این پژوهش باهدف شناسایی اصول و شایستگی‌های جهادی، ارزشی، حرفه‌ای، تخصصی و سازمانی انجام پذیرفته است و نتایج حکایت از آن دارد که اصول تعلیم و تربیت مربیان در زمینه تعلیم و تربیت با رویکرد جهادی به ترتیب اولویت عبارت است از: ولایت‌پذیری، مبانی اعتقادی، مهارت‌های حرفه‌ای و تخصصی معلمی، صداقت، آمادگی جسمانی و روانی، شئون مربی‌گری، احترام به متربی، خویشتن‌داری و ثبات هیجانی، سعه صدر، اعتمادبه‌نفس، اعتبار حرفه‌ای، توانایی در سه حیطة یادگیری (دانشی، نگرشی و روانی حرکتی)، دانش عمومی و حرفه‌ای.

<p>اشاره می‌کنند که اهداف تعلیم و تربیت در نظام تربیتی اسلام شامل: ایجاد نگرش و گرایش توحیدی، پرورش عقل، آزادی از قید شهوات، ایجاد شخصیت اسلامی و ایجاد ضمانت درونی است.</p>	<p>فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی از منظر شهید صدر</p>	<p>سرلک و موسوی (۱۳۹۳)</p>
<p>اشاره می‌کند ده هدف واسطه‌ای در هشت بعد: معنوی، روانی-شخصیتی، اخلاقی، علمی، مدنی، فرهنگی-سیاسی، جسمی و حرفه‌ای-اقتصادی به دست آمد که عبارت‌اند از: پرورش خداباوری و خدامحوری؛ تقویت اعتماد و اتکا به خداوند؛ پرورش عزت‌نفس و خودباوری؛ پرورش اخلاقی؛ پرورش جسمی تقویت جسم؛ تقویت جدیت، مجاهدت و نشاط روحی؛ پرورش علمی؛ پرورش حرفه‌ای جهت اعتلای اقتصادی؛ پرورش و اعتلای مدنی و پرورش سیاسی - فرهنگی. همچنین برخی از اصول تربیتی که در این مقاله به دست آمدند، عبارت‌اند از: اصل جامعیت تربیت، خدامحوری و «تلفیق» دین با تمام ابعاد زندگی و تقویت «کارآمدی».</p>	<p>بررسی نسبت میان فلسفه تعلیم و تربیت با تمدن نوین اسلامی و تبیین فلسفه تربیتی مطلوب بر اساس دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)</p>	<p>وجدانی (۱۳۹۸)</p>
<p>اشاره می‌کند که اهداف شامل: قرب الهی، اهداف جسمانی، عقلانی، اخلاقی، هنری و اجتماعی است. اصول شامل: ایجاد شرایط مناسب، تفاوت‌های فردی، خودشناسی و خودسازی، آموزش گروهی و تنظیم برنامه آموزشی بر اساس مراحل زندگی است. روش‌ها: پند و نصیحت و رابطه استاد و شاگردی است.</p>	<p>بررسی دیدگاه ابن‌سینا در باب تعلیم و تربیت (مبانی، اصول، اهداف، محتوا، روش)</p>	<p>حیدری (۱۳۸۷)</p>
<p>امنیت و آبروی مردم در نظام اسلامی را عنوان و اشاره می‌کند که روش‌های تربیتی نظامیان شامل: امر به معروف و نهی از منکر، تلقین، تغافل، وعده و وعید، الگوسازی، آسان‌سازی، تکرار، حکمت، موعظه و جدال نیکو، تنبیه و موارد دیگر است.</p>	<p>اخلاق نظامی و انتظامی ویژگی‌های نظامیان و موضوعات مربوط به آنان</p>	<p>قرائتی (۱۳۹۲)</p>
<p>به نتایج زیر رسیده است و نشان می‌دهد که اصول تعلیم و تربیت موردنظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در سه حیطة اعتقادی (اصول: تربیت همراه جسم و روح، تدین، تعبد، تقرب، عبودیت، حیات طیبه، تفکر و تکریم) حیطة اجتماعی (اصول: معلم، محتوا،</p>	<p>اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در</p>	<p>نصرت‌پناه، ندایی و امیری (۱۳۹۶)</p>

<p>محیط، تکلیف و استمرار) و حیطة اخلاقی (اصل اخلاق) باید در "طرح صادقین" مورد توجه قرار گیرد.</p>	<p>مأموریت‌های تربیتی سپاه"</p>	
<p>بیان می‌کند که لازم است برای تعلیم و تربیت مؤثر در کشور، علاوه بر نهادهای رسمی تربیت، سایر نهادهای مرتبط و تأثیرگذار نیز وظایف تربیتی خود را به درستی ایفا کنند. این پژوهش به دنبال شناسایی و تبیین نقش اختصاصی مهم‌ترین نهادهای دخیل در تعلیم و تربیت و بررسی نسبت میان آن‌ها از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بود. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی است. در پایان می‌توان نتیجه گرفت برای موفقیت و تأثیرگذاری برنامه تربیت، عملکرد تربیتی تمامی نهادها باید برنامه‌ریزی و مدیریت شود.</p>	<p>"رویکرد فرا نهادی به تعلیم و تربیت با نظر به دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)</p>	<p>هادی اطهر و وجدانی (۱۳۹۶)</p>
<p>اشاره می‌کند که اصول تربیتی کارکنان سپاه، تحت سه عنوان به شرح زیر گنجانده شده است:</p> <p>الف- حیطة دینی و اعتقادی (اصول: حفظ شخصیت و عزت نفس، خدامحوری، توجه به هدف، انتقال توأم اعتقاد و عمل اسلامی، تحول، هدف بودن حرکت به سمت حیات طیبه و پرورش روحیه دینی، ایمانی و روحیه انقلابی).</p> <p>ب- حیطة اخلاقی و معنوی (اصول: تأکید بر تربیت اسلامی، پرورش و ارتقای قدرت اراده و اعتمادبه‌نفس، توجه به پرورش روحیه دینی و انقلابی، توجه به همه استعدادها، توأم بودن علم و ایمان، تقدم تزکیه بر تعلیم و رکن اساسی بودن تربیت اخلاقی).</p> <p>ج- حیطة آموزشی و کاربردی (اصول: ابتدای آموزش کارکنان، ابتدای تبیین اندیشه دینی و سیاسی امام (ع)، قانون اساسی و ولایت فقیه، تحول در مراکز آموزش عالی، تداوم و استمرار آموزش نهج‌البلاغه، توجه به مأموریت، آموزش مبانی نظری و تجربی انقلاب اسلامی، جامعیت در تربیت کارکنان، اطباق آموزش‌ها، استفاده از تجربیات دیگران، توجه به ثبات در اهداف و آرمان‌ها و خطوط اساسی نظام تعلیم و تربیت، ابتدای بنیان‌های آموزشی کارکنان با مبانی علمی، انتقال تفکر اسلامی، مدرک‌گرایی، تأکید بر پژوهشات و پژوهش محور شدن آموزش و توجه به کسب اقتدار و پیشرفت از طریق علم).</p>	<p>"اصول تعلیم و تربیت کارکنان سپاه پاسداران بر اساس دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)</p>	<p>ندایی (۱۳۹۳)</p>

<p>اشاره می‌کند که اهداف تعلیم و تربیت شامل پایبندی به اصول اعتقادی و مبانی دینی؛ عمق بخشیدن به تفکر اسلامی؛ زنده نگه‌داشتن یاد خدا و توکل به او و زنده نگه‌داشتن ارزش‌های اخلاقی است.</p>	<p>تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)</p>	<p>شوبکلایی (۱۳۹۹)</p>
<p>بر مبنای نامه‌های نهج‌البلاغه اشاره می‌کند اهداف تربیت معنوی شامل: اهداف مقدماتی، اهداف واسطه‌ای (آخرت‌گرایی، تقوا و پرهیزگاری، بندگی، ایمان، یقین و شکرگزاری) و هدف غایی (لقای الهی) است. اصول تربیت معنوی شامل: توحید، تفکر، کرامت، زهد، توضع‌گرایی، اعتدال، ولایت، احسان، محبت و آزادی است. روش‌های تربیت معنوی شامل: روش‌های تربیتی دیگر سازی (شناختی، عاطفی، رفتاری: الگویی - عملی - امربه‌معروف و نهی از منکر) و روش‌های تربیتی خودسازی (انجام واجبات و ترک محرّمات، ذکر، دعا، مراقبه و محاسبه، قرآن، خوف‌ورجا، توکل، توبه، رضا، فروخوردن خشم و عفو و گذشت، راست‌گویی و روش آزمایش و ابتلا) است.</p>	<p>تربیت معنوی از دیدگاه امام علی (علیه‌السلام)</p>	<p>حیدری ستوده (۱۳۹۱)</p>

وجه نوآوری مقاله حاضر نسبت به مطالعات پیشین:

بررسی دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌تواند در دگرگون کردن اهداف نظام تعلیم و تربیت و استقرار تربیت علوی نظامیان بسیار مفید واقع شود. از این‌رو انجام چنین پژوهشی و دستیابی به اهدافی که برای این پژوهش تعیین شده است می‌تواند به‌عنوان یک طرح جدید و نو، در بازنگری اهداف و مؤلفه‌های اساسی تعلیم و تربیت در نظام تربیتی ما را یاری دهد. تا حالا پژوهشی که تعلیم و تربیت ویژه نظامیان را از دیدگاه حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) بررسی و احصاء کند؛ انجام نشده است.

۳- روش تحقیق

۳-۱- نوع تحقیق

روش پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد.

۳-۲- استراتژی کلی تحقیق

این پژوهش با توجه به هدفی که دنبال می‌کند، در زمره پژوهش‌های کاربردی قرار دارد و روش پژوهش حاضر تحلیل محتوای کیفی می‌باشد. با توجه به موضوع مورد پژوهش، برای پاسخگویی به سوال‌های پژوهشی، از روش تحلیل محتوای کیفی با رویکرد استقرایی (از جزء به کل رفتن) استفاده می‌شود؛ واحد تحلیل در این پژوهش جمله می‌باشد که پس از بررسی خط به خط مطالب، بیانات و مکتوبات مرتبط با اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، تهیه و زیر مقوله‌های اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان موردنظر ایشان دسته‌بندی شدند تا فراوانی و درصد فراوانی مؤلفه‌های اشاره‌شده در آرای تعلیم و تربیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به دست آید. جامعه آماری پژوهش حاضر در این تحلیل محتوا، مجموعه فرامین‌ها، سخنرانی‌ها و بیانات مقام رهبری (مدظله‌العالی) می‌باشد. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شده است و از بین سخنرانی‌ها و مکتوبات ۴۴ ساله اخیر ایشان، تعداد ۴۷۹ مورد انتخاب شدند. ابزار مورد استفاده در این پژوهش فیش‌برداری می‌باشد. شیوه تجزیه و تحلیل یافته‌ها در این پژوهش توصیفی-تحلیلی است که به صورت دستی انجام شد. هنگامی که اطلاعات مرتب شوند، می‌توانند مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرند. تجزیه و تحلیل داده‌ها، نقطه کانونی راهبردی مفهوم‌سازی بنیادی است. در این مرحله اطلاعات، به اجزاء معنادار (پاراگراف‌ها یا عبارات) شکسته می‌شوند، مفهوم هر جزء استخراج می‌شود و این مفاهیم به گونه‌ای جدید، مجدداً با هم تلفیق شده و بدین طریق نظریه یا مدل ساخته می‌شود.

۳-۳- روش‌های گردآوری داده‌ها

روش این پژوهش کیفی مبتنی بر روش تحلیل محتوا و روش گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای بوده و ابزار و رویکرد این پژوهش، در راستای هدف‌های پژوهش و متناسب با آن‌ها به صورت توصیفی و با شیوه‌ی تحلیل محتوا و فنون پژوهش و با استفاده از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشد و جمع‌آوری اطلاعات به صورت مطالعه بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشد. در این پژوهش متناسب با اهداف پژوهش، روش تحلیل محتوا، مورد استفاده قرار گرفته است زیرا بررسی تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و اهداف، اصول و روش‌های تربیتی آنان و دلالت‌های آن، با این شیوه

قابل ارزیابی است؛ بنابراین بررسی و بازنگری بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در باب اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت در این پژوهش، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۳-۴- جامعه و نمونه

جامعه آماری

مجموعه بیانات و فرامین امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و بر اساس پایگاه اطلاع‌رسانی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و نرم‌افزار به سوی نور مورد استفاده قرار گرفته است.

حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

در این پژوهش روش نمونه‌گیری به صورت کیفی انجام گرفت و نمونه‌برداری نظری یا هدف‌دار مورد نظر بود و حجم نمونه تا رسیدن اطلاعات به نقطه اشباع نظری ادامه داشت.

۳-۵- روایی و پایایی ابزار جمع‌آوری اطلاعات

روایی

از آنجا که هدف این پژوهش، مقوله‌بندی مجموعه پیام‌ها، سخنرانی‌ها و بیانات و فرامین امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در طول سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۴۰۲ بود، روش مناسب برای تعیین اعتبار نتایج این پژوهش، روش تحلیل منطقی بر اساس قضاوت ذهنی است که توسط پژوهشگر و با کمک صاحب‌نظران صورت می‌گیرد.

پایایی

در این پژوهش برای سنجش پایایی مقوله‌بندی داده‌ها، از روش تکرارپذیری (میزان همخوانی بین دو مقوله) استفاده شد. برای این منظور به‌غیر از محقق از فرد دیگری خواسته شد تا مقوله‌بندی داده‌ها را انجام دهد، برای تعیین میزان پایایی در پژوهش‌های کیفی روش‌های متنوعی از جمله ضریب کاپای کوهن، پای اسکات، آلفای کریپندورف و ضریب پایایی هولستی وجود دارد. در این پژوهش میزان همخوانی بین دو مقوله با استفاده از ضریب پایایی هولستی استفاده و میزان آن ۰/۸۸ محاسبه شد که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول برای این پژوهش بود.

در فرمول زیر نحوه محاسبه ضریب هولستی نشان داده شده است:

$$\times NA / NC1 + NC2 \times HOLSTI \text{ INDEX} =$$

در این رابطه NA تعداد موارد کدگذاری مشترک بین دو کدگذار است. NC1 تعداد کل کدگذاری اولیه و NC2 تعداد کل کدگذاری دوم است. مقدار شاخص هولستی بین صفر و یک متغیر است.

مراحل انجام و به کارگیری روش

گردآوری اطلاعات مورد نیاز برای توصیف و بررسی و احصاء اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، با استناد به روش اسنادی و غور در بیانات و سخنرانی‌ها و فرامین ایشان است که متناسب با سؤالات پژوهش مورد استفاده قرار گرفته است. در فرآیند تحلیل محتوا، داده‌های حاصل در قالب کدهای اولیه تنظیم و سپس در سه مرحله داده‌های مذکور مورد تحلیل قرار گرفت. در مرحله اول داده‌های پرتکرار و یا داده‌های حاوی مقوله‌های مهم و کلیدی طی فرایند مقایسه مستمر و بر اساس وجوه تشابه به‌عنوان مقوله‌های اولیه انتخاب شدند. سپس در مرحله دوم، مقوله‌های اولیه بر اساس وجوه تشابه و طی فرایند مقایسه مستمر به طبقات کلی‌تر و انتزاعی‌تر تقسیم شدند و بدین ترتیب مقوله‌های فرعی نهایی شکل گرفتند. سپس در مرحله سوم، مقوله‌های فرعی نهایی بر اساس وجوه تشابه و طی فرایند مقایسه مستمر در طبقه‌ی کلی‌تر و انتزاعی‌تر قرار گرفتند و مقوله‌های اصلی را تشکیل دادند (براون و کلارک^۱، ۲۰۰۶). سپس با استفاده از مقوله‌های اولیه، مقوله‌های فرعی نهایی و مقوله‌های اصلی شبکه‌ی مقوله‌ها ایجاد شد و در قالب یک تارنامه و با مشخص شدن ارتباط بین مقوله‌های سه‌گانه، مدل اولیه‌ی کشف گردید. در ابتدا بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) درباره‌ی تعلیم و تربیت نظامیان، گلچین گردیده است و فرامین موجود در بیانات ایشان مورد مذاقه قرار گرفته شد و از ورای این اطلاعات به‌دست‌آمده به کشف واقعیت درون و مغز بیانات پی برده شد و مورد بررسی و احصاء قرار گرفته شده است. در واقع هدف تحلیل محتوا دستیابی به قصد واقعی و پشت پرده‌ی فرامین‌دهنده است. چیزی که در این پژوهش، مهم بوده است، شناخت و پی بردن به محورهای اصلی تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است، به‌طوری‌که بیانات ایشان در مقوله‌ها و دسته‌بندی‌های مشخص پیرامون تعلیم و تربیت نظامیان و اهداف، اصول و روش‌های تربیتی آنان مورد بررسی قرار گرفت و یک به یک در راستای پاسخ به سؤالات، اهداف موردنظر پژوهش، تحقق یافت. محتوای مورد تحلیل، از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) می‌باشد و هدف آن است که بیانات ایشان در قالب سؤال‌های پژوهش مورد تحلیل محتوایی قرار گیرد.

۴- یافته‌های تحقیق

۴-۱- پالایش مقوله‌های اولیه

در این گام مقوله‌های اولیه به دست آمده، در مرحله قبل مورد ویرایش و پالایش قرار گرفته و مقوله‌هایی انتخاب شدند که با هدف پژوهش تطابق بیشتری داشتند. ویرایش و پالایش مقوله‌های فرعی نهایی از طریق حذف، ادغام و یا ویرایش مقوله‌های اولیه مشابه و تکراری صورت می‌گیرد، در این گام ۴۷۹ مقوله حاصل از تحلیل داده‌ها به ۱۷ مقوله فرعی نهایی کاهش یافت. جدول‌های شماره ۲، ۳ و ۴ در بردارنده مقوله‌های فرعی نهایی ویرایش شده است.

جدول شماره ۲: مقوله‌های ویرایش شده (اهداف)

مقوله‌های فرعی نهایی	مقوله‌های فرعی
افزایش رضایت و لقای پروردگار	برای لقای پروردگار و کسب رضای خدا جهاد تکلیف الهی است، حق توأمان با تکلیف، جهاد در راه خدا، جهاد برای خدا، جهاد برای یافتن راه خدا، جهاد برای کسب رضای خدا، جهاد برای انجام تکلیف الهی، جهاد، جهاد برای خودسازی انسان، داشتن احسان و تقوای الهی، مجاهدت درونی در راه خدا (جهاد اکبر)، ایمان به خدا و تعبد
تقویت روحیه غیرت، ابتکار و پشتکار	عمل صالح همراه با مجاهدت، جهاد با ستمگران، جهاد برای مقابله با تعدی دشمن، جهاد برای نجات مستضعفان، دفاع از مظلوم و مستضعفان، داشتن غیرت و تعصب، توکل به خدا و روحیه‌ی ابتکار و پشتکار، دارای همت بلند، علم و جهاد، وحدت کلمه
ایجاد روح اتحاد، همدلی و محبت	برادری و دینداری و محبت داشتن، ایجاد روح اتحاد، همدلی و محبت خودسازی مؤمنان در برابر دستورات الهی، عمل کردن به احکام و دستورات الهی، جهاد برای برقراری عدالت اتحاد و همدلی در سختی‌ها، اتحاد و همدلی و برادری در بین مؤمنان، نا امید نشدن از عدالت خداوند، جهاد برای مأموریت ولایت، در راه خدا، دفاع مسلح از ارزش‌ها (پاسداری از ارزش‌ها)
پرستش خدا (تقویت ایمان)	اعتماد مؤمنان به خدا، امید و اطمینان به نصرت و قدرت الهی، پرستش خدا (افزایش ایمان) عدم خیانت ریشه اصلی انحرافات، عدم مقایسه ظالمان با مظلومین، قدم برداشتن در راه رضای خداوند، عدم تنفر از حقایق، عدم فتنه‌انگیزی، عدم غفلت‌ورزی، عدم بهانه‌جویی برای فرار از جبهه، تفکر و معرفت‌افزایی، اعتقاد و باور به اندیشیدن در جنگ و جهاد، عدم عیب‌جویی و خیانت‌درامانت، جهاد پس از تحمل رنج و سختی، اثبات نابسامانی‌های فکری و ایمانی و عملی، افزایش ایمان و توکل مؤمنان، اصل رازداری، تحمل سختی‌ها و داشتن ثبات قدم، ارتباط قلبی با پروردگار
تقویت عزت‌نفس	جهاد برای عزت و اقتدار امت، جهاد برای رهایی از فقر، جنگ برای نابودی مشرکان، دفاع عادلانه از وطن، دور شدن از راه حق، محروم شدن از عدل و انصاف، جهاد برای مقابله با تعدی دشمن،

	تقویت عزت‌نفس، جهاد برای انجام تکلیف و دوری از وسوسه شیطانی، تسلیم فرمان الهی شدن و توجه به محوریت خداوند در هستی، جهاد برای مقابله با بازدارندگان مردم از راه حق
بصیرت افزایی	آگاهی و بصیرت دینی و سیاسی، منزوی کردن زشتی و آلودگی و غفلت و ریا و نفاق و شرک، فرار نکردن از جنگ، جهاد برای شناخت صابران و مجاهدان، آزمایش و امتحان مجاهدان و صابران با جهاد و جنگ، صلح و پیروزی و اعتقاد به سنت خداوند در صلح و پیروزی بدون جنگ و خونریزی، انتخاب جهاد با قلب راه سلامت است، مجاهدت برای ادای تکلیف، مجاهدت برای خدا، مقابله و جنگ با گروه مؤمنان متجاوز و ظالم و کمک به گروه مؤمنان مظلوم، برقراری صلح و سازش بین مؤمنان (برادران)، حمد و ثنای الهی روش پیروزی در جنگ و امور، انفاق مال و نثار جان در راه خدا و اعتقاد به اینکه همه چیز متعلق به خداست، فرهنگ بصیرت، معنویت و شجاعت و غیرت و آزادگی

جدول شماره ۳؛ مقوله‌های ویرایش شده (اصول)

مقوله‌های فرعی نهایی	مقوله‌های فرعی
عدالت‌گستری و عدم وابستگی	استقلال حقیقی و اعتدال در چگونگی تقسیم غنائم، ترسیدن از خدا و نترسیدن از مردم و دشمن (انسان‌سازی)، ارزیابی عملکرد و بررسی روحیه دشمن و شیوه جنگی آنان (آینده‌نگری)، ایجاد قسط و عدل در جامعه‌ی اسلامی، حفظ استقلال کشور، استقلال و هویت ملی، عزت و استقلال، تمامیت ارضی، استقلال، شرف، رهروان راه حق و سالکان طریق بندگی خدا، جهاد برای دفع تجاوز کفار به دین و سرزمین‌های اسلام، بدون جهاد، حیات مکتب تضمین نمی‌شود، تحریک و تشویق و ترغیب به جنگ، نداشتن غرور در مقابل حق، انفاق کردن و ممانعت از پراکندگی مردم، عدم دل‌بستگی و وابستگی به مال و فرزندان و امور دنیا و عدم غفلت از یاد خدا، کبر و تعصب سبب تولید کینه و عداوت است، جهاد برای عدالت‌گستری
جهاد با نفس و دیانت	راز و نیاز با خدا، ارتباط دل‌ها با خدای متعال، هدف را خدا قرار دادن، امیدوار بودن به درک حقایق، ایمان دینی و احترام به مبانی اخلاقی، تقوا و پاکدامنی و پارسائی، معنویت اساس کار، جهاد برای جلوگیری از گرفتاری و جهاد برای رهایی از بیچارگی، جهاد برای عدم تزییع حق، ترک جهاد موجب ذلت و خواری، جهاد با نفس، دل‌کندن از تعلقات دنیایی، فرماندهی جنگ و برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی توجه به محوریت خداوند در هستی، ملکیت دنیا اعتباری است، ترک جهاد موجب دشمن شدن با دوست می‌شود، تقوای الهی و توکل بر خدا، مدیر و مدبر بودن در جنگ، قیام برای احقاق حق، داشتن یار و همدم در میدان نبرد

دفاع از آرمان‌ها (دین، عقیده و اسلام)	مؤمن، آگاه، بصیر، عاشق، متعهد، علاقه‌مند و آماده به کار، نهراسیدن از دشمنان با وجود یاری خدا، خدا فوق و مکان و زمان و آگاه و عالم بر همه چیز در همه احوال است تبعیت از حق و عدم تبعیت از باطل، هشیاری و آمادگی کامل در جنگ و برخورد قاطع با دشمنان، تلاش و ثبات قدم، مبارزه علیه باطل معنوی مجسم و متبلور در باطنشان خداوند سبحان قدرت را وسیله خیر و کمال و حرکت‌های هدفدار قرار داد، وحدت کلمه و فرمان‌برداری از امام و پیشوا، جهاد برای شناسایی منافقان، آمادگی مؤمنان برای جهاد در صورت اذن الهی، توسعه و افزایش قدرت دفاعی، جهاد برای کسب عزت جهاد برای خودسازی انسان، اعتقاد به محوریت خداوند و توحید در پیروزی‌ها و شکست‌ها، پیروزی بر ظالم با رنج و مشقت، توکل به خدا و اعتقاد به انجام تکلیف الهی، جهاد برای مبارزه با کافران و منافقان، برخورد قاطع و شدید و خشونت‌آمیز با کفار و منافقان
اتحاد و تعاون	اتحاد رمز پیشروی جنگ، دادن امید و آرامش خاطر به رزمندگان اسلام، اهمیت داشتن پیشوا و رهبر در جهاد، متعهد بودن در زمامداری خلفا، سست و اندوهناک نشدن از شکست‌های مقطعی، ایمان و ثبات قدم عامل پیروزی مؤمنان، توازن و تعادل بین بالانشینان و پایین‌نشینان در جامعه، هجوم در جنگ مانند شتران تشنه در رسیدن به رودخانه، سست نشدن به خاطر سختی در راه خدا
توکل بر خدا	توکل بر خدا، توکل به خدا و قاطعیت پس از تصمیم‌گیری (توکل بر خدا پس از تصمیم و عزم انجام کار)، توکل و اعتماد مؤمنان به خدا، افزایش ایمان و توکل مؤمنان، توکل واقعی بر خداوند و توجه به محوریت خداوند در هستی و تیشیره، امیدواری رهبر جامعه به یاری خداوند به وسیله تبعیت مؤمنان، توکل به خدا و اعتقاد به انجام تکلیف الهی و واگذاری نتیجه به خداوند، توکل بر خدا پس از تصمیم و عزم انجام کار

جدول شماره ۴: مقوله‌های ویرایش شده (روش‌ها)

مقوله‌های فرعی نهایی	مقوله‌های فرعی
روش‌های تربیت جسمانی	حضور و آمادگی داشتن توانایی علمی و توانایی و قوت جسمانی برای رهبری جامعه، داشتن آب کافی و استراحت کافی و مکان مناسب برای رزمندگان، معافیت ناتوانان جسمی و مالی از حضور در جنگ (تکلیف به اندازه توان انسان‌هاست) باوجود داشتن نیت خیرخواهی، تحریک و تشویق و بسیج مردمی و استفاده از تمام تجهیزات و تمام توان دفاعی و جنگی، آمادگی‌های آموزشی و تشکیلاتی، پیشرفت علمی و فنی و عملی

روش‌های تربیت اخلاقی	عشق به پیشرفت، میل به تحرک و ابتکار و نوآوری جهاد برای کسب عزت، جهاد برای نابودی پیشوایان و سردمداران کفر، جهاد برای دفع پیمان‌شکنان آغازگر جنگ با مسلمانان، با جهاد عزت جایگزین ذلت می‌شود، معنویت و اخلاق، جنگ برای شغای دل مؤمنان و امتحان الهی، سرکشان منشأ فساد و خونریزی، جاهلیت سبب ایجاد کینه و دشمنی، جهاد برای مقابله با ایمان‌نیاورندگان به خدا و روز آخرت
روش‌های تربیت معنوی	دفاع از حیثیت و شرف کشور، مراقبت از انجام اعمال ناشایست و عدم دلبستگی به دنیا (انسان‌سازی)، توبیخ و اهانت مردم به دلیل تخلف و سرپیچی از دستورات امام، عدم رضایت به خانه‌نشینی با معاف‌شدگان از جنگ در هنگام جنگ، جهاد کردن در همه ابعاد جهاد برای رفع ظلم، موضع‌گیری قاطعانه در مقابل منافقان، انضباط و اطاعت از پیشوایان، ایستادگی در برابر دشمن، اعتقاد به دفاع خداوند از مؤمنان و دوست داشتن آنان دفاع از خود و مورد ستم واقع نشدن، دفع ظلم برخی از مردم ظالم توسط مظلومان پادشاهی با داشتن اقتدار، ظلم‌ستیزی و مقابله به مثل در برابر ظلم، الگوگیری از امام و الگو بودن برای دیگران، برپایی و انجام فرائض الهی و حلال خدا، جهاد به منظور عدم اطاعت از کافران، تقوا و داشتن وسیله برای رسیدن و تقرب به خدا و جهاد در راه خدا برای رستگاری، دعا و یاری خواستن و استغاثه از خداوند در مواقع سخت و داشتن دشمنان زیاد، تلاش و مجاهدت برای حق و ارزش‌های حقانی
روش‌های تربیت روحی و روانی	خوشرو بودن در جهاد، عدم تهمت و افترا زدن، جهاد برای دفاع از کیان اسلام، جهاد برای عدم تجاوز به مظلوم، تمرکز بر علم و باور، عدم غفلت از دشمنان و توطئه آنان حتی در حال نماز، نشان دادن قدرت در برابر زورمندان و محبت در برابر ضعیفان عدم توجه به برتری‌های قومی قبیله‌ای، آمادگی و هوشیاری و غافلگیر نشدن در همه حال، داشتن روحیه قوی و سست و مأیوس نشدن، آمادگی در برابر تهاجم‌ها
روش‌های تربیت اجتماعی	نداشتن غرور و ریا و عدم بازداشتن مردم از راه خدا (انسان‌سازی)، جهاد برای عبرت‌گیری دشمنان، ثواب شهیدان و صدیقان برای جهادگران، مبارزه با ظلم ظالم و نهی از منکر، پیشبرد اهداف مقدس الهی و برچیدن سباط ظلم، استفاده از قدرت و قوت، توجه به محوریت حلال خداوند در هستی، وفای به عهد و عدم پیمان‌شکنی، اعتقاد و اعتماد به تألیف قلوب مؤمنان توسط خداوند، وحدت و همدلی در مقابل کفار، با کرامت انسانی و یا شهادت در راه سعادت و فضیلت انسانی، تلاش و کوشش در امر به معروف و نهی از منکر برای جهاد، جهاد قلّه رفیع اسلام، از واجبات بعد از ایمان به خدا و پیامبر جهاد شمرده شده
روش‌های تربیت	صلح و سازش برای جلوگیری از خطر بدرفتاری، نرمش با مؤمنان و مجاهدان و سرسختی با دشمنان، فرمان‌بری در جنگ، به دست آوردن علم و آگاهی درباره حرکات ستمکاران

<p>نظامی و امنیتی</p>	<p>دوری جستن از راحت‌طلبی، اولویت دادن به پیروزی حق بر باطل، اثر طبیعی کوشش مفید، وصول به مقصود، تلاش برای وصول حق و یاری خواستن از خداوند در مواقع سخت، انسان خود را وابسته خدا بداند و خود را تحت نظاره و سلطه او ببیند، اطاعت از خدا و پیامبر و صبر و استقامت رزمندگان، عدم تخلف و سرپیچی از دستورات در جنگ، مغرور نشدن در هنگام پیروزی، پیروی اهل بیت سب هدایت و نجات است</p> <p>اطاعت از خدا و پیامبر(ص) و عدم سرپیچی از سخنان حق، حاکمیت دین و سست نشدن از جنگ، تأمین بودجه جنگ، برخورد مناسب رهبر جامعه اسلامی با اسرای جنگی و تشویق برای اصلاح و هدایت آنان، توجه هم‌زمان مؤمنان به دشمن داخلی و دشمن خارجی، شناخت منافقان با غمگین شدن آنان در پیروزی و شادی شما و خوشحالی آنان در شکست شما، عدم دوستی و نگفتن راز و اسرار به غیر هم‌دینان، موضع‌گیری قاطعانه در مقابل منافقان و فراریان از جنگ، هوشیاری رهبر جامعه‌ی اسلامی در مقابل بهانه‌جویی و طعنه‌های منافقان، تشویق و بسیج مردمی و استفاده از تمام تجهیزات و تمام توان دفاعی و جنگی، مدار پیروزی در جنگ بر فرمان‌برداری سپاه و منظم بودن کار آن استوار است</p> <p>توجه به کمین و کمین‌گیری در جنگ، دفاع از انقلاب با نیروی سپاه، دفاع از شخصیت ملی، از عزت ملی، از هویت ملی و دفاع از عقیده‌ی مستحکم اسلامی، دفاع از مرزهای شخصیت دینی و اسلامی</p>
---------------------------	---

۴-۲- طبقه‌بندی مقوله‌ها

در این مرحله پژوهشگر به دنبال آن است تا پیوند بین مقوله‌های فرعی نهایی را از طریق توسعه مقوله‌های اصلی و تعیین و اختصاص مقوله‌های فرعی نهایی به آن‌ها مشخص نماید. در این مرحله هر یک از مقوله‌های فرعی نهایی، صرفاً در قالب یک مقوله اصلی طبقه‌بندی و سازمان‌دهی شده و برای هر یک از مقوله‌های اصلی نام مناسبی انتخاب می‌گردد، برای نام‌گذاری مقوله‌های اصلی سعی بر این است که بر اساس مفاهیم مشترک و مشابهی که از مقوله‌های فرعی نهایی به‌دست آمده است، نام مناسبی برای مقوله‌های اصلی به‌صورت استقرایی انتخاب شود که بیشترین ارتباط منطقی را با مقوله‌های فرعی نهایی که مقوله نمایانگر آن است، داشته باشد. برای نام‌گذاری مقوله‌های اصلی، پژوهشگر بایستی به دنبال سرنخه‌هایی در داده‌ها و یا ادبیات و پیشینه پژوهش باشد، برای این منظور پژوهشگر به‌طور مداوم به تفکر استقرایی و تفکر قیاسی می‌پردازد. به این معنی که مفاهیم و مقوله‌ها را از متن موردنظر استخراج می‌کند (تفکر استقرایی) و این مفاهیم و مقوله‌ها را با چارچوب نظری و پیشینه پژوهش مقایسه می‌کند (تفکر قیاسی) تا بتواند اسامی مناسبی برای مقوله‌های اصلی به دست آورد. در این گام ۱۷ مقوله فرعی نهایی ویرایش شده در قالب سه مقوله اصلی شامل: «هداف» تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)»،

«**اصول** تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» و «**روش‌های** تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» از طریق رویکرد استقرایی از داده‌های پژوهش استخراج شده، پس از آن از طریق رویکرد قیاسی طبقه‌بندی و سازمان‌دهی شده‌اند که نتایج آن در جدول شماره ۵، ارائه شده است.

جدول شماره ۵: تلخیص طبقه‌بندی مقوله‌های فرعی نهایی

مقوله‌های اصلی	مقوله‌های فرعی نهایی
اهداف تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	افزایش رضایت و لقای پروردگار تقویت روحیه غیرت، ابتکار و پشتکار ایجاد روح اتحاد، همدلی و محبت پرستش خدا (تقویت ایمان) تقویت عزت نفس بصیرت‌افزایی
اصول تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	عدالت‌گستری و عدم وابستگی جهاد با نفس و دیانت دفاع از آرمان‌ها (دین، عقیده و اسلام) اتحاد و تعاون توکل بر خدا
روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	روش‌های تربیت جسمانی روش‌های تربیت اخلاقی روش‌های تربیت معنوی روش‌های تربیت روحی و روانی روش‌های تربیت اجتماعی روش‌های تربیت نظامی و امنیتی

۵- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱- بحث و نتیجه‌گیری

بحث در مورد یافته‌های پژوهش

در این قسمت نتایج حاصل از تحلیل یافته‌های در مورد هر یک از سؤال‌های پژوهش ارائه، سپس با یافته‌های پژوهش‌های قبلی مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته است.

سؤال فرعی اول پژوهش

اهداف تعلیم و تربیت نظامیان در دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدام‌اند؟

تحلیل داده‌های پژوهش نشان داد که اهداف تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) شامل: افزایش رضایت و لقای پروردگار - تقویت روحیه غیرت، ابتکار و پشتکار - ایجاد روح اتحاد، همدلی و محبت - پرستش خدا (تقویت ایمان) - تقویت عزت نفس - بصیرت افزایشی است. یافته‌های این پژوهش با مقاله‌های میکائیلو و سلطان‌القرائی (۱۳۹۴)، حیدری (۱۳۸۷)، موسوی (۱۳۹۵)، شوبکلایی (۱۳۹۹) و وجدانی (۱۳۹۸) در برخی اهداف تربیتی همخوانی دارد و با مقاله‌های میرزایی و نوروزی (۱۳۹۴) و سرلک و موسوی (۱۳۹۳) در اهداف تربیتی همخوانی ندارد.

به‌عنوان نمونه حیدری ستوده (۱۳۹۱) در پژوهش خود ویژگی‌ها، اهداف، مبانی و روش‌های تربیت روحی و معنوی را بررسی نموده است و از نظر اهداف و روش‌های تربیتی در برخی موارد با این پژوهش همخوانی دارد، ولی تفاوت آن با پژوهش انجام‌گرفته در چند مورد می‌باشد: یکی اینکه در پژوهش فوق ویژگی‌ها، اهداف، اصول و روش‌های تربیت معنوی بررسی شده است ولی در پژوهش حاضر به بررسی و احصاء اهداف، اصول و روش‌های تربیتی نظامیان پرداخته‌شده است و دوم اینکه پژوهش فوق در رابطه با تمامی افراد جامعه اسلامی است ولی پژوهش حاضر به صورت تخصصی و ویژه در مورد نیروهای نظامی انجام‌شده است و از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به موضوع پرداخته‌شده است.

از این رو در نظام تربیتی اسلام، سخن از اهداف، کلیدی‌ترین مبحث است؛ چرا که بدون داشتن هدف و تعیین آن، امکان برنامه‌ریزی و ارزشیابی فعالیت‌های تربیتی ناممکن و یا بسیار سخت است. بنابراین داشتن هدف بسیار مهم است. حال سؤال اینست که در نظام تربیتی هدف چیست؟ با نگاهی به دیدگاه‌ها و سیره تربیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) مشخص شد که هدف نهایی تعلیم و تربیت به ویژه برای نظامیان، رسیدن افراد به مقام اطاعت، قرب و عبودیت پروردگار است.

سؤال فرعی دوم پژوهش

اصول تعلیم و تربیت نظامیان در دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدام‌اند؟

بر اساس یافته‌های پژوهش، اصول تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) عبارتند از: عدالت‌گستری و عدم وابستگی - جهاد با نفس و دیانت - دفاع از آرمان‌ها (دین، عقیده و اسلام) - اتحاد و تعاون - توکل بر خدا. یافته‌های این پژوهش با مقاله‌های نصرت پناه، ندایی، امیری (۱۳۹۶)، مشایخی (۱۳۸۸)، حیدری ستوده (۱۳۹۱)، سلمانی (۱۳۹۶) و

ندایی (۱۳۹۳) در برخی اصول تربیتی همخوانی دارد و با مقاله حیدری (۱۳۸۷) در اصول تربیتی همخوانی ندارد.

برای مثال براتی (۱۳۹۶) در پژوهش خود به بررسی و استخراج اصول و روش‌های تربیتی پرداخته و با برخی از نتایج این پژوهش همخوانی دارد. در پژوهش انجام شده، بخش اصول تربیتی متناظر با آیات سوره مریم به اصل خدامحوری، اصل کرامت و شرافت انسان، اصل تذکر، اصل عزت‌مندی و اصل اعتدال اشاره شده است که برخی از این اصول با اصولی که در پژوهش حاضر می‌باشد، همخوانی دارد ولی در چند مورد تفاوت دارند: یکی در مورد اینکه در پژوهش صورت گرفته به صورت کلی و در مورد تربیت تمامی افراد جامعه اسلامی انجام گرفته است ولی در این پژوهش فقط به تعلیم و تربیت نیروهای نظامی پرداخته شده است و دیگر اینکه فقط به نکات تربیتی و اصول موجود در سوره مریم پرداخته شده است ولی در پژوهش حاضر به بررسی اصول تعلیم و تربیت نظامیان در تمامی بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پرداخته شده است و مقولات استخراج شده است.

سؤال فرعی سوم پژوهش

روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان در دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) کدام‌اند؟

طبق یافته‌های این پژوهش، روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) شامل: روش‌های تربیت جسمانی - روش‌های تربیت اخلاقی - روش‌های تربیت معنوی - روش‌های تربیت روحی و روانی - روش‌های تربیت اجتماعی - روش‌های تربیت نظامی و امنیتی. یافته‌های این پژوهش با مقاله‌های براتی (۱۳۹۶)، میکائیلو و سلطان‌القرائی (۱۳۹۴)، حیدری (۱۳۸۷) و کتاب اخلاق نظامی و انتظامی قرائتی (۱۳۹۲) در بیشتر روش‌های تربیتی احصاء شده همخوانی دارد و با روش‌های تربیتی مقاله حیدری ستوده (۱۳۹۱) همخوانی ندارد.

برای مثال یافته‌های قرائتی (۱۳۹۲) که مربوط به موضوعات نیروهای نظامی و امنیتی و آبروی مردم، امنیت جامعه، تفتیش و تجسس، خبررسانی، جرم‌شناسی، دشمن‌شناسی، شیوه برخورد و اهمیت و حساسیت اخلاق قوای مسلح و اخلاص دینی نیروها و روش‌های تربیتی نیروهای نظامی می‌باشد، تطابق و همخوانی‌هایی دارد، ولی تفاوت کار حاضر با کتاب فوق کاربردی بودن آن در تمامی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی و پادگان‌های نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران بوده و علاوه بر اخلاق و روش‌های تربیتی نظامیان، اهداف و اصول تعلیم و تربیت نظامیان را مورد بررسی قرار داده است.

از آنچه گذشت، دریافتیم که امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) یک نظام و روش جامع تربیتی ارائه کرده است؛ زیرا در دیدگاه تربیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) هم از اهمیت و ضرورت تربیت و هم از ویژگی‌ها، اهداف و اصول سخن به میان آمده و هم از شیوه‌های مؤثر در به‌کارگیری اصول و مبانی تربیت که در مجموع حکایت از جامعیت نظام تربیتی آن حضرت دارد. از منظر ایشان، نظامیان نیاز به نقش کلیدی و اساسی در تربیت دارند و این بدان دلیل است که اولاً، در تأثیر عامل وراثتی و دیگر عوامل محیطی نقش اساسی دارند. ثانياً تا پیش از جهاد، در مجموع بیشترین بخش عمر رزمنده در جنگ و جهاد و تحت نظارت آنان سپری می‌شود، بسیار چشم‌گیر است. از طرفی، نظامیان خود از عوامل تأثیرگذار محیطی در تربیت افراد هستند که می‌تواند از راه ارتباطات اجتماعی، فراهم آورند.

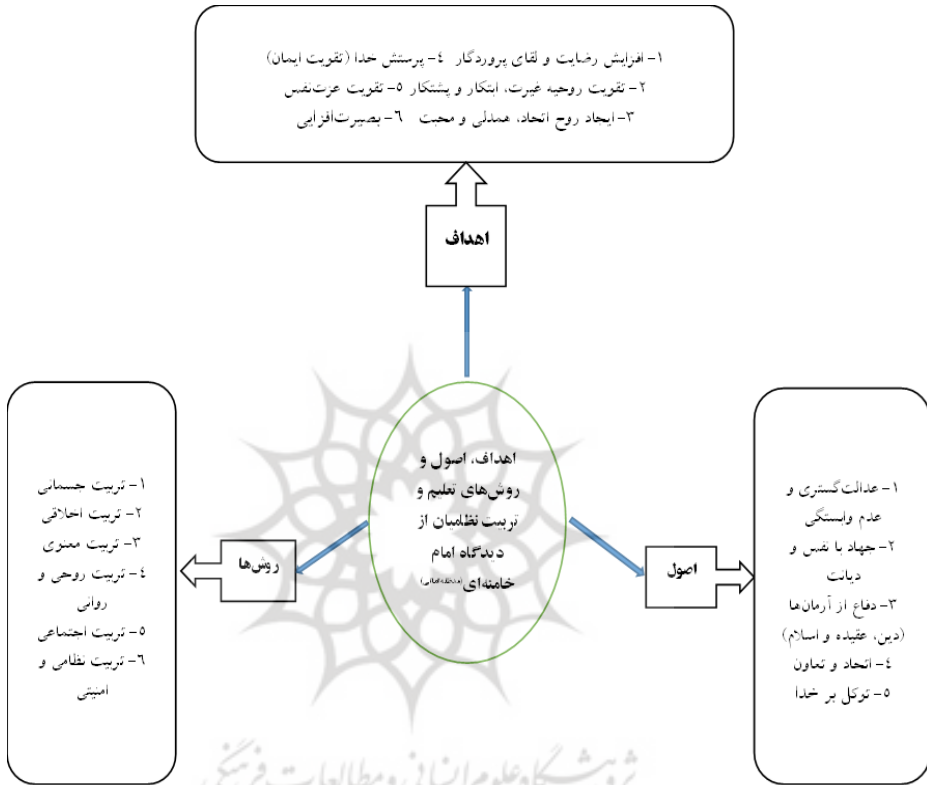
۵-۲- نتیجه‌گیری

رسالت عظیم حفظ و صیانت از دستاوردهای انقلاب اسلامی ایجاب می‌کند تا نظامیان بر مبنای بصیرت دینی و تکلیف‌گرایی مبتنی بر فرهنگ والای علوی و عاشورایی، همواره مؤمن، ولایی، مردمی، حرفه‌ای، انقلابی، چندمنظوره، منعطف، سیال، پویا، نو شونده، واکنش سریع، تهدیدسوز، فرصت‌ساز، پایان‌ناپذیر، یادگیرنده، یاددهنده، سرآمد و متعالی باشند. در جهت تسریع و بهبود در فرایند تربیت و آموزش نیروهای جوان انقلابی، دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی ایجاد شده‌اند که این دانشگاه‌ها وظیفه دارند یک نظامی مؤمن انقلابی را با هدف آماده‌سازی برای رزمندگی و سطوح عالی مدیریتی تربیت نمایند. به همین منظور به کار بستن رهنمودها و دیدگاه‌های حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی به عنوان معلم و مربی بزرگ و صاحب نظر در این عرصه منجر به عمل نمودن به وظیفه شرعی در مسیر رشد و تعالی به عنوان یک انسان الهی، فائق آمدن بر تمامی مسائل و مشکلات بوجود آمده و پیش‌رو و دست یافتن به اهداف واقعی اسلام از دفاع، جنگ، جهاد و نظامی‌گری که همانا رسیدن به قرب الهی و سعادت خود و جامعه و برقراری امنیت و عدالت هست، می‌گردد.

از این‌رو پژوهشگر در این پژوهش از نظام و دیدگاه تربیتی حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مورد تعلیم و تربیت نظامیان، در حد وسع خود پرداخته است و به همین منظور جهت بررسی مؤلفه‌ها و شناخت شاخص‌های تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه ایشان، در ابتدا نیازمند مطالعه عمیق و اکتشافی با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا بود (به این صورت که

ارزش‌های مبنایی تعلیم و تربیت نظامیان از فرامین و بیانات معظم له به روش نمونه‌گیری نظری استخراج گردید) و در ادامه با توجه به مطالعه عمیق نظری و مصاحبه با خبرگان و بازبینی مقوله‌ها؛ مقوله‌های فرعی نهایی و مقوله‌های اصلی از دیدگاه معظم له به شرح شکل زیر استخراج و احصاء گردید:

شکل شماره ۲؛ مقوله‌های اصلی و فرعی نهایی

بر اساس یافته‌های پژوهش در ذیل، نتایج انجام این پژوهش به صورت اجمال بیان می‌گردد: الف) اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت دینی و انقلابی به‌ویژه برای نظامیان در بیانات امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) با اهداف، اصول و روش‌های تربیتی در کشورهای غربی بسیار متفاوت می‌باشد زیرا دیدگاه و مبانی فکری دنیای غرب فقط بر اساس دنیاطلبی، رفاه‌طلبی و منفعت‌طلبی شخصی و فردی می‌باشد، در صورتی که در فرهنگ غنی و مترقی اسلام و بیانات

معظم له دیدگاهی کاملاً برعکس فرهنگ غربی وجود دارد و تکیه بر دین‌داری، خدامحوری، ایثار، گذشت، نوع‌دوستی، اخلاق‌مداری و سایر موارد می‌باشد.

ب) اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان با اهداف، اصول و روش‌های تربیتی در نظام آموزش عمومی و نظام آموزش و پرورش کشور تفاوت‌هایی دارد، چرا که در نظام آموزش عمومی کشور به خیلی از یافته‌های این پژوهش یا به‌طور کلی پرداخته نشده و یا اینکه بسیار سطحی و گذرا پرداخته شده است.

ج) دقت کامل داشتن نسبت به انتخاب و گزینش معلمان، مربیان، مدرسان، استادان و متولیان نظام آموزشی کشور در هر سطحی و استفاده از افرادی که به فرهنگ غنی اسلامی مقید و مسلط بوده و به‌خصوص نسبت به اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) تسلط کامل داشته و در تدریس تمامی دروس جهت‌دهی الهی اخذ و در این مسیر حرکت نمایند؛ زیرا در حال حاضر بیشتر معلمان، مربیان، مدرسان و اساتید دانشگاه‌ها به فرهنگ غنی اسلامی اشرافیت ندارند و در برخی موارد از روی جهل یا در مواردی حتی از روی عناد و دشمنی با اسلام به تبلیغ علیه اسلام می‌پردازند که این امر باعث تربیت غلط فراگیران، دانشجویان و دانش‌آموزان می‌گردد و به مرور در اذهان تمامی افراد جامعه این امر متبادر می‌گردد که اسلام کارایی ندارد؛ بلکه مخل و مانع خیلی از امور و پیشرفت‌های جامعه می‌باشد.

د) در سازمان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و نیروهای مسلح نسبت به بازنگری برنامه‌های تفصیلی دوره‌های عمومی، دوره‌های طولی مقطع‌دار، غیرمقطع‌دار و به‌خصوص دوره‌های بدو ورود بازنگری اساسی صورت پذیرد و یافته‌های این پژوهش که جزو ضروریات و واجبات دانستن و بکار بستن یک نیروی نظامی مسلمان و شیعه هست، در سرفصل‌ها، متون و محتوای آموزشی در هر دوره و سطحی لحاظ گردد.

ه) در نیروهای مسلح نیز با وجود اینکه کارهای بهتری نسبت به نظام آموزش عمومی کشور انجام گرفته است ولی آن‌طور که شایسته و بایسته است به بررسی و احصاء اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و در حالت کلی‌تر از دیدگاه اسلام پرداخته نشده است و این موضوع تا حدودی مغفول مانده است و به همین دلیل خیلی از نیروهای نظامی به وظایف شرعی و دینی خود در زمینه یافته‌های این پژوهش اشرافیت ندارند و این امر در برخی موارد موجب می‌گردد که حتی اعمالی از نیروهای نظامی

صادر گردد که خلاف شرع مقدس اسلام و خلاف منویات معظم له هست که پیامدهای فردی، سازمانی، اجتماعی و حتی پیامدهای جهانی بسیار نامطلوبی برای دین مقدس اسلام و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران در پی خواهد داشت؛ بنابراین نیاز قطعی و ضروری است که نیروهای نظامی با این موارد آشنا شده و عامل به یافته‌های این پژوهش و سایر موارد اسلامی باشند.

و) با توجه به تبلیغات وسیع دشمنان علیه اسلام و شخص امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از طرق مختلف و به‌خصوص در فضای افسارگرفته مجازی و شبکه‌های ماهواره‌ای، اینترنت و گسترش رویکردهای غیردینی، برای پیشگیری از انحرافات و جلوگیری از افتادن در دام شیاطین انس و جن؛ می‌توان به جرأت گفت که تنها راه نجات و سعادت افراد و جامعه اسلامی پناه بردن به فرهنگ اسلامی و فرامین و دستورات معظم له که همان دستورات اهل بیت (علیهم‌السلام) هست، می‌باشد و راهی به جز این وجود ندارد.

۵-۳- پیشنهادات

الف) سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان تعلیم و تربیت در مراکز آموزشی و تربیتی نیروهای مسلح مبنای کار خود را، تعلیم و تربیت نظامیان بر اساس اهداف، اصول و روش‌های تربیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) قرار داده و بر اساس آن تصمیم‌گیری نمایند.

ب) گنجانیدن عنوان درس یا سرفصلی از دروس با عنوان اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت نظامیان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در دوره‌های آموزشی بدو ورود و دوره‌های طولی مقطع‌دار و غیر مقطع‌دار.

ج) با توجه به گسترش عرفان‌های نوظهور و مکاتب انحرافی با محوریت تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، آشنا کردن نیروهای نظامی با دیدگاه اصیل و ناب ایشان در رابطه با اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت می‌تواند در پیشگیری از انحرافات و گسترش رویکردهای غیردینی بسیار مفید و مؤثر باشد.

د) اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت احصاء شده از بیانات معظم له باید در زمینه مسائلی باشد که در زندگی فردی و اجتماعی نظامیان مؤثر بوده و به نحوی در به سعادت رساندن زندگی دنیایی و آخرتی آن‌ها نقش داشته باشد. بدین ترتیب تعلیم و تربیت جنبه کاربردی و عملی به خود می‌گیرد.

ه) توصیه می‌شود به‌صورت جداگانه پژوهش در زمینه اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت برای همه اقشار و ذی‌نفعان از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) من جمله معلمان و مربیان و ... از طرف صاحب‌نظران دانشگاه‌ها و مراکز علمی و آموزشی در قالب یک پروژه پژوهشی استخراج و مکتوب گردد.

پیشنهادها برای پژوهش‌های آینده

۱. از افکار و اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در تدوین اهداف آموزشی، سیاست‌گذاری‌ها و برنامه درسی در مقاطع ابتدایی، راهنمایی و دبیرستان و حوزه‌های علمیه به‌طور صریح و غیرصریح و همچنین آموزش همگانی استفاده لازم ببریم.
۲. شناخت و پرورش استعدادها و هنری دانش‌آموزان و فراهم ساختن شرایطی مناسب برای رشد و شکوفایی این استعدادها.
۳. فرامین موجود در اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) را باید با نوع مخاطب انتخاب کرد.
۴. وزارت آموزش و پرورش باید در جهت آشناسازی نسل کودک و نوجوان کشور با زوایای زندگی معظم له با استفاده از بیان هنر و قالب‌های جذاب آن بیانات ایشان را مورد بهره‌برداری قرار دهد.
۵. اندیشه تربیتی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) اعم از هدف‌ها، اصول و روش‌ها در برنامه‌های درسی مراکز تعلیم و تربیت و رشته‌های تربیت دبیری گنجانیده شود.
۶. در تمامی مراحل و سطوح برنامه‌ریزی آموزش و پرورش به رسالت اصلی تعلیم و تربیت اسلامی که انسان‌سازی است، خاصه نظام عقیدتی حاکم بر جامعه اسلامی ما مورد توجه اصلی قرار گیرد. همچنین ایجاد فرصت‌های تربیتی که زمینه‌ساز حرکت استکمالی و تعالی بخش انسان باشد در رأس عوامل تعیین‌کننده نظام آموزشی قرار گیرد.
۷. مطالب و موضوعات درسی، اهداف و روش‌های تعلیم و تربیت باید در زمینه مسائلی باشد که در زندگی فردی و اجتماعی فراگیران مؤثر بوده و به نحوی در به سعادت رساندن زندگی دنیایی و آخرتی آن‌ها نقش داشته باشد. بدین ترتیب تعلیم و تربیت جنبه کاربردی و عملی به خود می‌گیرد.

۶- منابع

۶-۱- منابع فارسی

مقاله‌ها:

۱. سلمانی، عباسعلی. (۱۳۹۶). شایستگی‌های مربی در زمینهٔ تعلیم و تربیت با رویکرد جهادی، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۵ (۳۶) صص ۳۰-۵.
۲. نصرت پناه، سیاوش؛ ندایی، هاشم؛ امیری، میترا. (۱۳۹۶). اصول تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در مأموریت‌های تربیتی سپاه، مجله پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۵ (۳۶) صص ۵۲-۳۱.
۳. شوبکلایی، مسلم. (۱۳۸۹). تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجله مربیان، ۱۰ (۳۶) صص ۹۹-۸۹.
۴. سرلک، علی؛ موسوی، سیدمهدی. (۱۳۹۳). فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی از منظر شهید سید محمدباقر صدر، فصلنامه مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۱۸ (۲) صص ۲۰۸-۱۹۵.
۵. وجدانی، فاطمه. (۱۳۹۸). بررسی نسبت میان فلسفه تعلیم و تربیت با تمدن نوین اسلامی و تبیین فلسفه تربیتی مطلوب بر اساس دیدگاه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، نشریه علمی آئینه معرفت دانشگاه شهید بهشتی، ۱۹ (۵۹) صص ۱۵۲-۱۲۹.
۶. کرد، مژگان؛ قاندری، یحیی؛ ضرغامی، همراه، سعید؛ برخوردار، رمضان. (۱۳۹۹). تحلیل مفهوم «زندگی خوب» در رویکرد «سعادت‌گرا» به منظور تدوین هدف‌های تربیت، پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۱۰ (۱) صص ۱۱۵-۹۶.
۷. فاضلی‌زاده، مریم. (۱۳۹۳). اهداف تعلیم و تربیت از دیدگاه اندیشمندان اسلامی، رسانه‌های نوین و آموزش، ۱ (۳) صص ۸۴-۷۳.
۸. داودی، محمد. (۱۳۹۲). بررسی و نقد اهداف تعلیم و تربیت در حکمت سینایی، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، (۲۱) صص ۱۰۲-۸۳.
۹. عابدی، منیره؛ نیلی احمدآبادی، محمدرضا. (۱۳۹۲). بررسی تحلیلی اهداف تربیت اجتماعی آموزش و پرورش ایران و مقایسه آن با دیدگاه‌های علامه طباطبایی، تربیت اسلامی، (۱۶) صص ۱۰۰-۷۹.
۱۰. ربیعی، مهدی. (۱۳۸۹). اهداف تعلیم و تربیت از دیدگاه مولانا بر اساس دفتر اول مثنوی معنوی - قسمت اول، حافظه، (۷۴) صص ۵۶-۵۲.
۱۱. زیباکلام مفرد، فاطمه؛ حیدری، سمیرا. (۱۳۸۷). بررسی دیدگاه ابن‌سینا در باب تعلیم و تربیت (مبانی، اصول، اهداف، محتوا، روش)، روان‌شناسی و علوم تربیتی، ۳۸ (۳) صص ۱۱۳-۸۹.

۱۲. بهشتی، محمد. (۱۳۸۰). **اهداف تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خمینی** (۵)، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، (۵) صص ۴۱-۶۴.
۱۳. سجادی، سید مهدی. (۱۳۷۹). **ابعاد و قلمرو اهداف تربیتی با تأکید بر آموزه‌های انسان‌شناختی امام علی** (علیه‌السلام)، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، (۴) صص ۱۸۴-۱۹۸.
۱۴. فتحعلی، محمود؛ مصباح، مجتبی؛ یوسفیان، حسن. زیر نظر آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی. (۱۳۹۳). **فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی**، مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان، (۵) صص ۵۳۰-۴۸۰.
۱۵. چناری، مهین؛ باقری، خسرو. (۱۳۸۷). **هرمنوتیک فلسفی گادامر و اهداف تعلیم و تربیت**، روان‌شناسی و علوم تربیتی، (۷۸) صص ۱-۲۰.
۱۶. میرزاحمدی، محمدحسن؛ علیین، حمید؛ حسنی، غفور. (۱۳۸۷). **مقایسه اهداف تعلیم و تربیت از دیدگاه ایدئالیسم و پراگماتیسم**، دانشور رفتار، ۱۵ (۳۰) صص ۴۵-۵۲.
۱۷. بناری، علی‌همت. (۱۳۹۰). **رابطه تعلیم و تربیت با تأکید بر دیدگاه اسلام، اسلام و پژوهش‌های تربیتی**، (۶) صص ۳۷-۵۶.
۱۸. میکائیلو، غلامحسین؛ سلطان‌القزائی، خلیل. (۱۳۹۴). **اهداف و روش‌های تعلیم و تربیت از دیدگاه اسلام**، بصیرت و تربیت اسلامی، (۱۰) صص ۹۷-۱۲۱.
۱۹. مشایخی، شهاب‌الدین. (۱۳۸۸). **اصول تربیتی از دیدگاه اسلام**، روش‌شناسی علوم انسانی، (۳۲) صص ۸۲-۱۰۸.
۲۰. حیدری ستوده، زین‌العابدین. (۱۳۹۱). **تربیت معنوی از دیدگاه امام علی** (علیه‌السلام) بر مبنای **نامه‌های نهج‌البلاغه**، دانشگاه ملایر. صص ۱-۲۰۳.
۲۱. خضرای شولای فر، مریم. (۱۳۹۵). **روش‌های تعلیم و تربیت اسلامی با تکیه بر دیدگاه استاد مطهری**، پویش در آموزش علوم انسانی. ۱ (۴) صص ۷۳-۸۲.
۲۲. کاویانی، محمد. (۱۳۸۹). **تربیت اسلامی (گذری از اهداف کلی به اهداف رفتاری)**، فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان‌رشته‌ای قرآن کریم. ۱ (۳) صص ۷۹-۹۲.
۲۳. براتی، مرضیه. (۱۳۹۶). **بررسی و تبیین دلالت‌های تربیت سوره مریم** (علیه‌السلام) (با تأکید بر **اهداف و روش‌های تربیت**)، دانشگاه فرهنگیان. صص ۱-۱۰۴.
۲۴. ندایی، هاشم. (۱۳۹۳). **اصول تعلیم و تربیت کارکنان سپاه پاسداران بر اساس دیدگاه امام خامنه‌ای** (مدظله‌العالی)، پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام). صص ۱-۱۵.

۲۵. موسوی، سمیه سادات؛ موسوی، صادق. (۱۳۹۵). **اهمیت تعلیم و تربیت در اسلام**، نخستین همایش ملی برنامه‌ریزی و تحول نظام آموزشی.
۲۶. کتاب:
۲۷. قرآن کریم
۲۸. نهج‌البلاغه
۲۹. حسین‌زاده، محمد، (۱۳۸۱). **سلسله دروس اندیشه‌های بنیادین اسلامی (۳) معرفت شناسی**. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۳۰. نصرت‌پناه، سیاوش، (۱۴۰۰). **فلسفه جنگ**. تهران: انتشارات دانشگاه جامع امام حسین (علیه‌السلام).
۳۱. رشیدزاده، فتح‌اله، (۱۳۸۹). **تربیت نظامی**. تهران: انتشارات دانشگاه افسری امام علی (علیه‌السلام).
۳۲. مطهری، مرتضی، (۱۳۸۶). **تعلیم و تربیت در اسلام**. قم: انتشارات صدرا.
۳۳. عمید، حسن، (۱۳۷۱). **فرهنگ عمید**. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۳۴. دهخدا، علی‌اکبر، (۱۳۷۷). **لغت‌نامه دهخدا**. تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، روزنه.
۳۵. الماسی، علی‌محمد، (۱۳۷۴). **تاریخ آموزش و پرورش اسلام و ایران**. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۳۶. شکوهی، غلامحسین، (۱۳۹۸). **تعلیم و تربیت و مراحل آن**. مشهد: به نشر وابسته به آستان قدس رضوی.
۳۷. علاقه‌بند، علی، (۱۳۸۱). **مبانی و اصول مدیریت آموزش**. تهران: روان، ویرایش، ارسباران.
۳۸. عسگریان، مصطفی، (۱۳۸۰). **جامعه‌شناسی آموزش و پرورش (تحلیل، برنامه‌ریزی و پژوهش در تعلیم و تربیت)**. تهران: انتشارات دانش‌افروز.
۳۹. کاردان، علی‌محمد، (۱۳۷۵). **فلسفه تعلیم و تربیت ج ۱**. تهران: انتشارات سمت.
۴۰. فرجاد، محمدعلی، (۱۳۹۰). **آموزش و پرورش تطبیقی (جلد اول و دوم)**. تهران: انتشارات رشد، جوانه رشد.
۴۱. شعاری‌نژاد، علی‌اکبر، (۱۳۷۵). **مبانی روان‌شناختی تربیت**. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۴۲. قرائتی، محسن، (۱۳۹۲). **اخلاق نظامی و انتظامی**. تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۴۳. بهشتی، محمد؛ ابوجعفری، مهدی؛ فقیهی، علی‌نقی، زیر نظر حجت‌الاسلام علیرضا اعرافی، (۱۳۷۹). **آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن (جلد دوم)**. تهران: انتشارات سمت.

۴۴. رهنمایی، سیداحمد، (۱۳۸۷). **درآمدی بر فلسفه تعلیم و تربیت**. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۴۵. امام خمینی، روح‌الله، (۱۳۷۰). **صحیفه نور مجلدات ۵ تا ۱۸**. تهران: انتشارات مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۴۶. سایت امام خامنه‌ای، سید علی. ۱۳۹۴. نرم‌افزار به‌سوی نور. مجموعه بیانات، پیام‌ها و فرامین.

۶-۲- منابع لاتین

1. Chambliss, J.J (1996). A History of Philosophy of Education. In Philosophy of Education, an Encyclopedia U.S.A
2. Ducasse, C.J (1956). On The Function and Nature of the Philosophy of Education, In what is Philosophy of Education? U.S.A: Macmillan, 1956
3. Siegel, H. (1981). The future and purpose of philosophy of education, *Educational Theory*, 31(1), 11-15

